

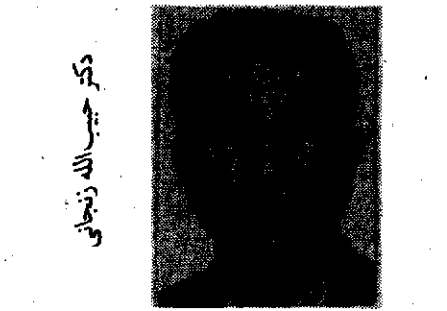
مطالعه پدیده عظیم مهاجرت‌ها یک الزام است

دکتر حبیب‌الله زنجانی

استاد دانشگاه و سرپرست بخش جمعیت وزارت مسکن

جمعیت شهر تهران و پیرامون آن از حدود ۲۰۶ سال پیش که رسماً به عنوان پایتخت کشور انتخاب شد رو به رشد سریع گذاشت و اوج و حضیضهای متعددی را به خود دید. بالاترین میزان رشد جمعیت شهر تهران با حدود ۸/۵ درصد در سال به دوره ۱۳۱۰-۱۳۱۸ مربوط بوده و پائین‌ترین میزان آن نیز به سالهای بعد از انقلاب اسلامی به ویژه به دوره ۵ ساله ۱۳۶۵-۱۳۷۰ مربوط می‌شود که به طور متوسط از ۱/۴ درصد در سال تجاوز نمی‌کرده است.

میزان رشد شهر تهران در سالهای بعد از انقلاب جای بحث و گفتگو دارد. از یک طرف احتمالاً نتایج آمارگیری سال ۱۳۷۰ با کم شماری محسوسی توأم

است و از طرف دیگر محدوده واقعی شهر تهران با محدوده سرشماری آن تفاوت دارد، به گونه‌ای که بسیاری از روستاها و کویها و شهرکها پیرامونی را باید جزئی از تهران محسوب کرد.

در صورتی که میزان رشد سالانه جمعیت شهر تهران را در سطحی که آمارهای خام نشان می‌دهند بپذیریم این شهر در آینده با مشکلات جمعیتی پیچیده‌ای مواجه نخواهد شد. جمعیت یک شهر ۶/۵ میلیون نفری با میزان رشد ۱/۴ درصد در سال می‌تواند در یک دوره ۵۰ ساله دو برابر شود و این دوره نیز به اندازه‌ای طولانی است که بتوان نیازهای جمعیتی را که با میزان رشد پائینی افزایش می‌یابد تأمین کرد.

اما اگر نتایج آمارگیریهای ۱۳۶۵ و ۱۳۷۰ توأم با

کم شماری باشند تهران در سال ۱۳۷۵ [سال جاری] می‌تواند بین ۷/۴ تا ۷/۷ میلیون نفر جمعیت داشته باشد. رقمی که تا سال ۱۴۰۰ به حدود ۱۲/۳ تا ۱۲/۸ میلیون نفر خواهد رسید.^(۱) در این حالت که جمعیت تهران در یک دوره ۳۰ ساله دو برابر خواهد شد، از یک طرف با مسائل و مشکلات کلانشهرهایی چون جا کارتا، کلکته، بمبئی و کراچی مواجه خواهد شد و از طرف دیگر مشکلات کلانشهرهایی چون توکیو و لندن را خواهد داشت. گروه اول با مسائل روزمره‌ای چون تأمین حداقل‌های زندگی برای بخش رو به تزايدی از جمعیت خود مواجهند و گروه دوم نیز بهبود سریع شاخصهای کیفی و سلامت اجتماعی را مد نظر دارند و از آن میان به ضرورت جلوگیری و جبران صدمات

وارد از توسعه اقتصادی و تخریب محیط زیست بر زندگی ساکنان خود می‌اندیشند، مسائل پیچیده‌ای چون پاک‌سازی محیط زیست و تجدید حیات نواحی مرکزی و آسیب دیده شهرهای خود را در اولویت قرار می‌دهند، برنامه‌های بسیار پرهزینه و مطالعه شده‌تری را برای گذران اوقات فراغت تدارک می‌بینند و الزامات ورود به عصر سوم، را که پس از دوران بازنشستگی و قطع رسمی کار و فعالیت آغاز می‌شود و می‌تواند تا بیش از ۲۰ سال نیز ادامه یابد جدی تلقی می‌کنند و حتی اهمیتی بیش از دوران فعالیت برای آن قابل می‌شوند.

طبیعی است که اندیشیدن به مجموعه این مسائل برای ساکنان شهری

چون تهران و برخوردار ساختن جمعیت رو به تزايد آن از امکانات و تسهیلاتی که به نمونه‌هایی از آن اشاره شد کار ساده‌ای نیست؛ مخصوصاً به این دلیل که نظام مدیریت و نگرش به شهر تهران و منطقه شهری وسیع آن با کاستیهای زیادی مواجه است که حرکت در مسیرهای مطلوب را مشکلتر می‌سازد.

مکانیزم جلوگیری از این رشد

رشد جمعیت و میزان آن برآیندی از اثر موالبید، مرگ و میر، مهاجرت و توسعه کالبدی شهر در طول زمان است و در بین این عوامل مهاجرت نقش مهمی در افزایش جمعیت تهران و پیرامون آن دارد؛ عاملی که به صورت مستقیم و غیرمستقیم تعداد جمعیت و

هوشنگ سعیدی

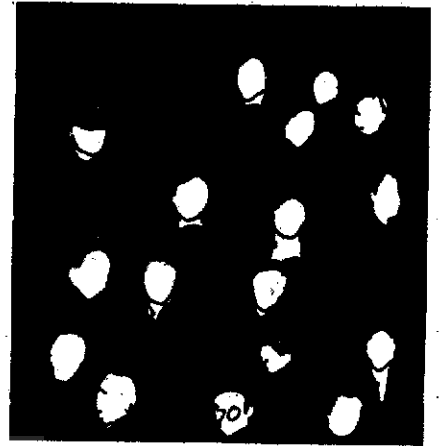
اجرای پروژه‌های ساختمانی و صنعتی

تلفن: ۲۲۲۴۱۴

فکس: ۶۴۳۸۵۲۳

آدرس: سعادت‌آباد - خیابان یکم - بلاک ۲۲

رفتارهایی جمعیتی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. عامل دیگر در این زمینه سطح باروری است که رشد طبیعی جمعیت از آن نشأت می‌گیرد.

اثرگذاری بر مهاجرتها نیاز به شناخت مهاجران و علل مهاجرتها دارد. مطالعه جامعی در این زمینه انجام نشده است. مهاجرتها از نقاط مهاجرفرست به نقاط مهاجرپذیر جریان می‌یابند. تهران و پیرامون آن یکی از مهمترین نقاط مهاجرپذیر کشور است. موازنه مثبت مهاجرتی استان مرکزی که تا سال ۱۳۵۵ شهرستان تهران را نیز شامل می‌شده و شهر تهران مهمترین نقطه مهاجرپذیر آن بوده است از ۶۶۰ هزار نفر در سال ۱۳۳۵ به یک میلیون و چهارصد و پنجاه و شش هزار نفر در سال ۱۳۵۵ افزایش یافته و حتی رقم موازنه مثبت مهاجرتی استان تهران تا سال ۱۳۷۰ از ۲/۱ میلیون نفر تجاوز کرده است. (۲) در چنین حالتی شناخت ویژگیهای این سیل عظیم مهاجرتی مهمترین گام در جهت چاره‌اندیشی آن است. بدیهی است که اظهار نظرهای کلی، و تعمیم نتایج به دست آمده از مطالعه مهاجرتها در کشورهای مختلف چاره‌ساز این مشکل نخواهد بود و تا مطالعه جامعی در این زمینه انجام نشود آینده‌نگری دقیقتری را نمی‌توان انتظار داشت. تنها می‌توان گفت که در سالهای آینده از اهمیت مهاجرتهای روستایی کاسته خواهد شد و بر سبب مهاجرتهای بین شهری افزوده می‌شود و چون بخش مهمی از مهاجران بین شهری نیز از منشاء روستایی و یا برانگیخته شده بر اثر مهاجرتهای روستایی اند مطالعه پدیده عظیم مهاجرتها در ایران می‌تواند کمک مهمی به گشودن گرههای کور برنامه‌ریزیهای شهری و روستایی بکند.

در مورد عامل دوم اثر گذار بر میزان رشد جمعیت، یعنی سطح باروری باید گفت که این عامل تا حدودی تعدیل یافته و در آینده باز هم رو به کاهش خواهد بود ولی از سطح معینی پائین‌تر نخواهد رفت. به همین دلیل اثر کاهش سطح باروری زنان شهر تهران بر میزان رشد جمعیت آن، در مقایسه با مهاجرت عامل درجه دوم محسوب می‌شود که به نوبه خود می‌تواند در کاهش میزان رشد جمعیت این شهر مؤثر افتد.

اثرات منفی روند توسعه

قضایات سطحی در مورد اثرات منفی روند توسعه تهران بر آبادانی سایر نقاط کشور آن است که توسعه تهران به قیمت عقب‌ماندگی سایر نقاط کشور تمام شده است. این قضایات از آنجا ناشی می‌شود که تصور می‌رود اولاً صندوق واحدی وجود دارد که برداشت بیش از حد یک منطقه از آن صندوق به لاغرتر شدن سهم سایر مناطق می‌انجامد و ثانیاً بر این باور استوار است که توسعه در همه جا شکل واحدی اتفاق افتادنی است و اگر در یک دوره زمانی خاص،

کارگاههای بزرگ تولیدی و یا مراکز بزرگ علمی در تهران اتفاق افتاد عیباً می‌توانست در سایر نقاط کشور نیز اتفاق افتد.

حال آن که تنوریهای اقتصادی و تجربیات به دست آمده بعدی، حداقل بطلان بخشی از این نوع قضایات را آشکار ساخته است. توسعه به الزاماتی نیاز دارد که این الزامات در یک زمان معین در همه جا قابل ایجاد نیست. توسعه در یک منطقه اگر بر اصول صحیحی استوار باشد خود توسعه آفرین و قابل اشاعه است. اگر امروز امکان ایجاد فعالیتهای صنعتی در تعداد زیادی از نقاط کشور فراهم شده است نتیجه فرایند توسعه‌یافتگی مناطق محدودی چون تهران و سایر قطبهای صنعتی کشور

بوده است. ایجاد دانشگاه تهران و دانشگاههای بزرگ دیگر در زمان خود تنها در این شهر امکان‌پذیر بود و ثمره ایجاد آنها نیز، تربیت نیروهای علمی آگاه و کارآمدی است که اکنون می‌توانند مراکز علمی دیگری را در سایر نقاط کشور ایجاد کنند، گرچه هنوز هم امکان خودکفایی علمی و فنی در بسیاری از این مناطق به طور کامل به دست نیامده است. می‌توان تهران را گناهکار دانست که سهم زیادتری از منابع مملکت را به خود اختصاص داده است لیکن باید به این نکته نیز اذعان داشت که بخش قابل توجهی از این منابع نیز در تهران تولید شده است.

- ۱- حبیب‌الله زنجانی- پیش‌بینی جمعیت شهرهای کشور در مطالعات تحول جمعیت ایران در طرح کالبدی ملی، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران، ۱۳۷۲.
- ۲- حبیب‌الله زنجانی- مهاجرت نشریه شماره ۲۸ از مطالعات تحول جمعیت ایران، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران، ۱۳۷۲، صص ۱۹۶ و ۱۹۷.

شرکت سکو ایران

تحت لیسانس کارخانجات سکو ایتالیا

تولیدکننده:

پروفیل، در، پنجره، پار تیشن، نمای شیشه‌ای، سقف کاذب و نرده از فولاد گالوانیزه پیش رنگ شده

دفتر مرکزی: تهران، خیابان ویلی

شمالی، شماره ۲۶۲، ساختمان سکو

تلفن: ۸۸۰۱۸۱۷ - ۸۹۳۸۶۶ - ۸۹۶۶۷۸

۸۸۰۱۹۰۳ - ۸۹۳۹۵۶

تکس: SEIR ۲۱۳۳۲۷ فاکس: ۸۸۰۲۵۰۰